

DOI: 10.5937/MegRev2103229R

Stručni članak

Primljen 15.04.2021.

Odobren 04.08.2021.

ZAVEŠTANJE U REPUBLICI SRBIJI – POJAM I VRSTE**

Sažetak: *Porodica je osnovna ćelija svakog društva, u njoj život pojedinca nastaje, razvija se i nestaje. Porodični odnosi su osnova svakog društvenog i državnog sistema. Usled toga svi državni sistemi vekovima unazad do savremenog doba se trude da porodične odnose održe u miru. Smrt člana porodice, jedna od mnogih činilaca koje porodični sklad mogu da naruše, naročito pod dodatnim uticajem imovinsko pravnih korseti. Vekovima unazad pitanje ostavioćeve imovine je bilo regulisano običajnim pravom, a zatim i zakonodavstvom. Rad se bavi institutom zaveštanja, kao jednog od oblika nasleđivanja, sa posebnim osvrtom na vrste zaveštanja u Republici Srbiji. Zaveštanje je vekovima primenjivan institut prelaska imovinsko pravnih odnosa ostavioca na naslednike. Zaveštanje kakvo danas poznajemo po svojoj formi osnovu ima u rimskom pravu, koje je izvršilo veliki uticaj na prve evropske građanske zakonike Code civile i Austrijski građanski zakonik. Ovi zakonici su i danas u primeni, a njihov poseban značaj je što su predstavljani pandam svim kasnije usvojenim građanskim zakonicima, odnosno svim kasnije uspostavljenim građansko pravnim osnovama. Austrijski građanski zakonik je imao dominantna uticaj na postavke uređenja građansko pravne materije u Republici Srbiji. Danas razlikujemo devet vrsta zaveštanja. Svaki od njih prati životne situacije, okolnosti i prilike u kojima nastaje.*

Ključne reči: *vrste zaveštanja, izvor prava, ništavost zaveštanja, rušljivost zaveštanja, pravno dejstvo zaveštanja*

* Docent, Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd, Srbija; andjelka.racic@gmail.com

** Ovaj rad je rezultat projekta FPMIRS – Znanjem do integrisanja u društvene i ekonomske tokove. Projekat je pokrenut sporazumom Pravnog fakulteta sa Međunarodnim institutom za romološke studije

1. Uvod

Nasledno pravo je skup pravih normi kojima se regulišu isključivo imovinsko pravne posledice uzrokovane smrću fizičkog lica. Predstavlja prelazak imovinsko pravnog dobra sa pokojnika na njegove srodnike. Prve pravne norme regulisanja naslednog prava datiraju pre nove ere, čak je i Hamurabijev zakon predviđao određene institute nasleđa. Međutim, nasledno pravo kakvo poznajemo u savremenoj formi nosi poreklo iz rimskog prava, a takođe i institut zaveštanja. Imajući u vidu da se naslednim pravom zadire u imovinsko pravne odnose jedne porodice i njenih srodnika, nasledno pravo, a posebno institut zaveštanja, tokom vekova je imao važan značaj u svakom pravnom sistemu. Naime, raspodelom imovine nakon smrti ostavioca direktno se utiče na živote njegovih potomaka. S tim u vezi da bi sačuvali porodicu, a koja je osnovna ćelija svakog društva, pravni sistemi su decidno uredili i odredili pravila nasleđivanja, a time i zaveštanja kao jednog od oblika nasleđivanja.

Zaveštanje je vekovima menjalo svoju formu i značaj.

U periodu egzistiranja porodice kao konzorciuma, u kome svi članovi porodice imaju jednaka prava nad imovinom, značaj zaveštanja se ogleda u činjenici predstavljanja porodice. Naime, činjenica nasleđa imovine nije bila od značaja, jer je imovina bila zajednička, ono bitno u zaveštanju je bilo, ko će postati starešina zajednice. Zbog toga je starešina porodice za života trebalo da odredi svog naslednika u starešinstvu, a imovinska prava ostaju neizmenjena-zajednička. Zaveštanje se tada sačinjavalo-obavljalo pred kurijatskom skupštinom. Pored ove vrste zaveštanja, a polazeći od svakodnevnice tadašnjeg rimskog carstva, razvija se i drugi oblik testamentiranja- vojini testament ili testamentum in procinctu. Tokom klasičnog perioda rimskog carstva, zaveštanje se obavljalo po pravilima *ius civile* ili po pretorskom pravu. *Ius civile* je još uvek zadržalo visko stepen svečanih reči i ceremonijalnog obreda. Gajeve institucije to nabolje opisuju. Sa duge strane pretosrko pravo je bilo znatno pragmatičnije. Ne uvodeći nove oblike zaveštanja, već iste revidirajući, uz izopštavanje svečanosti forme, i uvodeći uloge svedoka kao neposrednog dokaza ostaviočeve poslednje volje, zaveštanje dobija formu koja je i danas u primeni. Konkretno od doba pretorskog prava do danas, zaveštanje je jednostrani pravni posao. U postklasičnom i periodu Justinijanove vladavine, osim postojećih, pojavili su se novi oblici testamentata koje profesor Stanojević klasifikuje u tri vrste: „olografski, svojeručno napisan i potpisan, za koji nisu bili neophodni svedoci; zatim poveren na čuvanje vladaru (*principi oblatum*), koji je do smrti ostavioca držan u posebnoj kancelariji i testament izdiktiran u službene spise (*apud acta conditum*). Tako sada postoji pet oblika testamentata, tri privatna (olografski, nunkupacioni i tripartitni) i dva javna (poveren vladaru i izdiktiran u spise).“¹

¹ Stanojević, O., 2003, Rimsko pravo, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 241.

Slični oblici zaveštanja su zadržani i do danas. Naime, pod uticajem rimskog prava nastala su i dva dominantna građanska zakonika koji su postavili temelje savremenim građanskim zakonima-Code civile i Austrijski građanski zakonik. Ovi kodifikovani zakoni su pravila nasleđivanja preuzeli iz rimskog prava, a uticajem svojih imperija na manje države predstavljale su osnovu za uređenje građansko pravne materije većine zemalja evropskog područja.

Tako, nasledno pravo u Republici Francuskoj je regulisano putem Code civile, prvim građanskim zakonikom iz 1804 godine, a koji istovremeno predstavlja recepciju rimskog prava. Ovaj zakon, koji je imao veliki uticaj na sve evropske sisteme i uredenost njihovog građanskog prava, prepoznaje tri vrste redovnog zaveštanja i četiri vrste vanrednog zaveštanja. Redovni oblici zaveštanja su svojeručno zaveštanje, javnobeležničko zaveštanje i mistično zaveštanje, dok su vanredni: vojničko zaveštanje, zaveštanje u uslovima zaraze, zaveštanje na ostrvu i pomorsko zaveštanje. Iako je ovaj zakonik odolevao vremenu, nakon 1973 godine i ratifikovanja Međunarodne konvencije o Jednoobraznom zakonu o obliku međunarodnog testamenta, francuski pravni sistem poznaje i međunarodni testament kao vrstu zaveštanja.

Drugi evropski zakon koji ne samo da spada u najstarije, već i još uvek primenljive, je Austrijski građanski zakonik iz 1811. godine. Austrijski građanski zakonik je imao veliki uticaj na nastanak prvog Srpskog građanskog zakonika. Inače, nastao je pod uticajem ideje prirodnog prava oslanjajući se na koncepcije rimskog prava. Prema slovu člana 577. Austrijskog građanskog zakonika, zaveštalac svoju poslednju volju može izjaviti van suda, ili pred sudom, usmeno ili pisano i to pred svedocima ili bez svedoka. Drugim rečima, normirani su sledeći oblici zaveštanja: svojeručno zaveštanje, pisano zaveštanje pred svedocima, sudsko zaveštanje, javnobeležničko zaveštanje i usmeno zaveštanje. Takođe, regulisano je i zajedničko zaveštanje.

Treba istaći i Nemački građanski zakonik iz 1900. godine koji je prvi pravni akt koji je predvideo zaveštanje kao priznati pravni institut. Zakonik predviđa dva redovna i tri vrste vanrednih zaveštanja. Redovni oblici zaveštanja su: svojeručno zaveštanje i javnobeležničko zaveštanje, a vanredni odnosno kao to Zakonik navodi „zaveštanja u nuždi”: zaveštanje pred gradonačelnikom grada, zaveštanje pred tri svedoka i pomorsko zaveštanje.

Nasledno pravo u Republici Srbiji, kao i institut zaveštanja je prvi put regulisano Dušanovim zakonikom, najvišim sveobuhvatnim zakonikom, usvojenim na državnim saborima 1349 i 1354 godine. Suština i značaj ovog Zakonika je bila u kodifikovanju običajno pravnih normi. Konkretno, Dušanov zakonik je običajno pravo pretočio u zakonske norme dodajući i norme kojima se decidnije regulišu pojedina građansko pravna i krivično pravna materija. Imao je veliku teritorijalnu primenu, a nosi i sinonim „surovi”.

Nadalje, društvo se razvijalo, a time i forme njihovog komuniciranja i poslovanja, i sloboda ugovaranja je dobila svoj primat. Uporedo s tim, razvija se i sloboda i pravo zaveštanja. Veliki značaj za nasledno pravo u Republici Srbiji je odi-

grao Srpski građanski zakonik iz 1844 godine koji se u najvećoj meri oslanja na Austrijski građanski zakonik. Srpski građanski zakonik je poznavao tri osnova za pozivanje na nasleđe 1) ugovor 2) testament 3) zakon.

Nakon, nastanka Jugoslavije svaka od država članica je imala svoje zakonodavstvo u delu kojim je regulisano pitanje nasleđa i njegovih pravila. Usvajanjem Zakona o nasleđivanju 1955 godine, pravni poredak se konvertovao i uz primarni značaj Saveznog vrhovog suda, ujednačena je praksa pravnog režima nasleđivanja.

Međutim, raspadom Savezne Federativne Jugoslavije, svaka od bivših država članica je usvojila novi zakon o nasleđivanju. Komparacijom uporednih prva Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije Slovenije i Srbije, a time i instituta zaveštanja, razlike su male. Razlog tome se ogleda u činjenici da su sve bivše države decenijama primenjivale isti Zakon o nasleđivanju iz 1955 godine, te su republički zakoni predstavljali manju reviziju tad već postojećeg teksta zakona.

Danas u Republici Srbiji osnovni izvori naslednog prava, a time instituta zaveštanja su:

1. Ustav Republike Srbije²
2. Zakon o nasleđivanju³
3. Zakon o javnom beležništvu⁴
4. Zakon o vanparničnom postupku⁵
5. Zakon o matičnim knjigama⁶
6. Zakon o parničnom postupku⁷
7. Zakon o obligacionim odnosima⁸

2. Osnovi nasleđivanja u Republici Srbiji

Pravni sistem Republike Srbije priznaje pravo na nasleđe po dva osnova i to po sili zakona ili na osnovu zaveštanja.

² Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006)

³ Zakon o nasleđivanju ("Sl. glasnik RS", br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)

⁴ Zakon o javnom beležništvu ("Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015)

⁵ Zakon o vanparničnom postupku ("Sl. glasnik SRS", br. 25/82 i 48/88 i "Sl. glasnik RS", br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015 i 106/2015 - dr. zakon)

⁶ Zakon o matičnim knjigama ("Sl. glasnik RS", br. 20/2009, 145/2014 i 47/2018)

⁷ Zakon o parničnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020)

⁸ Zakon o obligacionim odnosima ("Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 18/2020)

Na koji način će se nasleđe izvršiti zavisno je od nekoliko činjenica: da li je ostavilac sačinio zaveštanje ili ne, da li zaveštanje proizvodi pravna dejstava ili ne, i da li je raspolagano celokupnim imovinsko pravnim dobrima ostavioca. Ukoliko je odgovor pozitivan, način nasleđivanja će biti zaveštanjem. U suprotnom, nasleđe se sprovesti ili po sili zakona ili i po sili zakona i na osnovu zaveštanja u zavisnosti od slučaja ponaosob.

Međutim, pre pokretanja pitanja nasleđa, neophodno je postojanje procesno pravnih pretpostavki:

1. nastupanje smrti fizičkog lica-ostavioca
2. postojanje zaostavštine-naslednih imovinsko pravnih dobara
3. postojanje naslednika
4. postojanje osnova pozivanja na nasleđe Nastupanje smrti fizičkog lica-ostavioca-Nasledno pravo je strogo vezano za mortus cause. Mortus cause može nastati bilo nastupanjem smrti lica bilo oglašavanjem licem za umrlo u vanparničnom postupku.

Postojanje zaostavštine - nasledno imovinskih pravnih dobara. Zaostavštinu čine skup prava i obaveza ostavioca koja su podobna za nasleđivanje. Naime, pojedina prava i obaveze se ne mogu naslediti, tako su na primer lična prava i obaveze nenasledive. Nenasledivost ličnih prava i obaveza je uzrokovana okolnošću njihovog nastanka. Lična prava i obaveze su vezana isključivo za konkretnu ličnost i od nje su neotuđiva, a nastala su usled nekog konkretnog boniteta ličnosti koje ga razlikuje od drugih lica, te sukcesija nije moguća. Dakle, zaostavštinu čine prava i obaveze ostavioca koja su najvećim delom imovinske prirode, ali to mogu biti i pojedina prava javno- pravnog karaktera, kao i materijalizovana lična prava (autorska dela i slično). Prema važećem Zakonu o nasleđivanju članom 1 se navodi da „zaostavštinu čine sva nasleđivanju podobna prava koja su ostaviocu pripadala u trenutku smrti... da je ... ne čine predmeti domaćinstva manje vrednosti (pokućstvo, nameštaj, posteljina i slično) koji služe svakodnevnim potrebama ostavioćevih potomaka, njegovog bračnog druga i roditelja, ako su sa ostavioćem živeli u istom domaćinstvu, već oni postaju zajednička svojina ovih lica.”⁹ kao i da u sastav zaostavštine ne ulaze imovinsko pravna dobra čija je imovinsko pravna vrednost uvećana doprinosom rada ostalih ukućana.

Postojanje naslednika. Naslednik je lice koje je nadživelo ostavioca i koje je označeno za naslednika. Pored činjenice života, pravo Republike Srbije priznaje pravo nasleđa i narsciturusu (začetom a nerođenom detetu) pod uslovom da se živo rodi.

Ukoliko su ispunjene navedene pravne pretpostavke, sledeći korak je osnova zaveštanja. Kao što je već navedeno, zakon Republike Srbije poznaje dva osnova poziva na nasleđe: ipso iure ili testamentarno.

⁹ Član 1 Zakona o nasleđivanju (“Sl. glasnik RS”, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)

Ipsa iure-po sili zakona pod uslovom da je zaveštanje ostavioca izostalo ili da istim nije u celosti raspolagano zaostavštinom.

Ukoliko je ostavilac sačinio zaveštanje iza sebe i njim u celosti raspolagao svojim imovinsko pravnim dobrima, primenom principa suspedijarnosti, zaostavština će se raspodeliti po volji ostavioca.

3. Zaveštanje pojam i vrste

„Zaveštanje je jednostrana, lična i uvek opoziva izjava volje za to sposobnog lica kojom ono raspoređuje svoju imovinu za slučaj smrti, u zakonom određenom obliku.”¹⁰

Danas je zaveštanje strogo formalni ugovor koji izostankom jednog od bitnih elemenata ne proizvodi pravna dejstva ili u proizvodi u ograničenom obimu. Razlog tome se nalazi u pravnoj sigurnosti i predvidivosti jednog pravnog sistema.

Institut zaveštanja postoji vekovima unazad, njegove forme su se menjale. Donošenjem Zakona XII tablica regulisan je institut zaveštanja u velikom obliku kakv i danas poznajemo - „jednostrana, lična, uvek opoziva poslednja izjava volje testamentalno sposobnog lica, kojom raspoređuje svoju zaostavštinu za slučaj smrti, u zakonom propisanoj formi“.¹¹

Polazeći od činjenice da je zaveštanje strogo formalni jednostrani ugovor u kome dominira zakon isključive forme, da bi se sačinio neophodno je ispunjenje određenih pravnih pretpostavki:

1. testamentarna sposobnost
2. volja
3. namera
4. forma

Testamentarna sposobnost je zakonska pretpostavka da bi se sačinio testament. Prema zakonu Republike Srbije testament može sačiniti svako lice koje je navršilo 15 godina i koje se sposobno za rasuđivanje. Sposobnost za rasuđivanje nije istovetna poslovnoj sposobnosti. Poslovna sposobnost je šira i sublimira sposobnost za rasuđivanje. Naime, poslovna sposobnost je sposobnost biti subjekt prava, ali i obaveza. Stiče se punoletstvom. Sa druge strane sposobnost za rasuđivanje je sposobnost zdravorazumske percepcije sveta oko sebe, sebe u njemu i svojih postupaka. Dakle, lice da bi sačinilo testament ne mora da bude poslovno sposoban, ali mora da bude sposobno za rasuđivanje.

Voljni element je element svakog ugovora. Po svojoj definiciji ugovor je saglasna izjava volja. Kada je u pitanju zaveštanje, saglasnost volja izostaje, jer je u pitanju jednostrana izjava volje, te je bini voljni element ostavioca, bitan element

¹⁰ Ibidem

¹¹ Babić, I., 2008, Nasledno pravo, Beograd, Službeni glasnik, str. 107

zaveštanja. Njegovim izostankom, zaveštanje može ostati bez pravnog dejstva. Konkretno volja zaveštaoca mora biti ozbiljna, stvarna i slobodna. Ozbiljna-sačinjeno zaveštanje mora biti sačinjeno sa ciljem da proizvodi pravno dejstvo, stvarna i slobodna-da predstavlja istinsku želju ostavioca da svojim imovinsko pravnim dobrima raspoláže na način kako je to označeno u zaveštanju, bez ikakvog uticaja sile, prinude ili ucene.

Namera za sačinjavanje zaveštanja mora biti određena i безусловna. Zaveštalac prilikom sačinjavanja testamenta mora da ima nameru da njegov testament proizvodi pravno dejstvo prema trećim licima.

Kada je u pitanju ispunjenost uslova forme testamenta, ona se zasniva na činjenici da testament mora biti sačinjen u onoj formi, na onaj način, koju predviđa zakon i koji ga jedino kao takav prepoznaje kao institut sa pravnim dejstvom. Obaveznost forme ima za cilj tačnosti, preciznosti i predvidivosti, a što sinegrijom doprinosi uređenosti sistema i pravnog poretka.

Zakon o nasleđivanju Republike Srbije prepoznaje sledeće vrste/forme zaveštanja:

1. Svojeručno zaveštanje
2. Pismeno zaveštanje pred svedocima
3. sudsko zaveštanje
4. konzularno zaveštanje
5. međunarodno zaveštanje
6. brodsko zaveštanje
7. vojno zaveštanje
8. usmeno zaveštanje
9. javnobeležničko zaveštanje.

Svojeručno zaveštanje je zaveštanje koje je zaveštalac sam napisao i potpisao. Datiranje zaveštanja nije nužno, ali je poželjno. Dakle, za svojeručni testament, pored opštih uslova za testamentarnu sposobnost, neophodno je da je zaveštalac ume da čita i piše.

Pismeno zaveštanje pred svedocima je zaveštanje za koje je potrebno da zaveštalac bude pismen i da pred dva svedoka izjavi „da je već sačinjeno pismeno pročitao, da je to njegova poslednja volja i potom se na pismenu svojeručno potpisati.”¹² nakon čega se i svedoci potpisuju na kraju zaveštanja.

Sudsko zaveštanje je zaveštanje koje sačinjava sudija, a po kazivanju ostavioca nakon čega je zaveštalac dužan da sačinjen testament pročita i popiše, a što se konstatuje na kraju zaveštanja. U slučaju da zaveštalac ne može da pročita zaveštanje, kao bitan element ovog testamenta su i dva svedoka. Konkretno, sudija po kazivanju zaveštaoca sačinjava testament, nakon čega ga pročita pred zaveštaocem i dva svedoka, nakon čega zaveštalac izjavljuje da je to njegova

¹² Član 85 Zakon o nasleđivanju (“Sl. glasnik RS”, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)

poslednja volja, a zatim zaveštanje potpisuje ili stavlja svoj rukoznak. Prisutni svedoci istovremeno potpisuju zaveštanje kada i zaveštalac. Sve procesne radnje od sastavljanja, čitanja, priznavanje pročitanoog teksta za svoju poslednju volju, sud mora konstatovani na kraju zaveštanja.

Konzularno zaveštanje je zaveštanje načinjeno od strane konzularnog predstavnika ili diplomatskog predstavnika Republike Srbije koji obavlja konzularne poslove. Konzularno zaveštanje je po svojoj formi identično sudskom zaveštanju. Bitna činjenica ovog zaveštanja je da je zaveštalac državljanin Republike Srbije.

Međunarodno zaveštanje „je punovažno bez obzira na mesto gde je sačinjeno i na to gde se nalaze dobra zaveštaočeva, bez obzira na državljanstvo zaveštaoca, na njegovo prebivalište ili boravište,” ako je sačinjeno u pismenom obliku, bilo rukom bilo na drugi način, na bilo kom jeziku. Svedoci i ovlašćeno lice ne moraju da budu upoznati sa sadržinom zaveštanja. Ne moraju ni da razumeju jezik ni pismo na kome je zaveštanje sačinjeno. Procesni deo ovog zaveštanja je alternativan. Naime, zaveštalac u prisustvu dva svedoka i lica koje je ovlašćeno da sastavi međunarodno zaveštanje, izjavom potvrđuje da je sačinjeni dokument njegovo zaveštanje, da je upoznat sa njegovim sadržinom i potpisuje zaveštanje. Ukoliko nije u mogućnosti da zaveštanje potpiše, to u njegovo ime, a za njegov račun i njegovu korist može učiniti treće lice, a što će se konstatovati na sačinjenom zaveštanju. Pored navedenog, moraju se konstatovati razlozi nemogućnosti potpisivanja zaveštanja od strane zaveštaoca. Na kraju zaveštanje potpisuju prisutni svedoci i lice ovlašćeno za sastavljanje zaveštanje, a sve u prisustvu zaveštaoca. Bitan element ovog zaveštanja je i datiranje zaveštanja, a to je datum potpisivanja zaveštanja. Na kraju, ovlašćeno lice za sastavljanje zaveštanja izdaje u dva primerka međunarodne potvrde na obrascu propisanom konkretnom međunarodnom konvencijom. Treba istaći da neispravnost međunarodnog obrasca za zaveštanje ne utiče na formalnu ispravnost ovog zaveštanja.

Brodsko zaveštanje se može sačiniti od strane zapovednika broda koji plovi pod zastavom Republike Srbije, a po kazivanju zaveštaoca koji je državljanin Republike Srbije, po pravilima koja važe za sastavljanje sudskog zaveštanja. Ovo zaveštanje prestaje da važi nakon isteka 30 dana od dana povratka zaveštaoca u Republiku Srbiju.

Vojno zaveštanje je vezano za specifičnost uslova i okolnosti pod kojima se sačinjava. Konkretno lice koje za vreme mobilizacije ili rata, želi da sačini zaveštanje, po pravilima sudskog zaveštanja „komandir čete i drugi starešina njegovog ili višeg ranga, ili neko drugi u prisustvu nekog od tih starešina, kao i svaki starešina odvojenog odreda”¹³ sačinice zaveštanje. Rok trajanja ovako sačinjenog zaveštanje je ograničene na 60 dana od dana objave okončanja rata ili 30 dana po protoku dana od kada je zaveštalac demobilisan.

Usmeno zaveštanje je zaveštanje koje je usmeno izrečeno pred tri svedoka istovremeno prisutna. Nakon isteka 30 dana od dana prestanka specifičnih okolnosti koje nisu dozvoljavale sačinjavanje usmenog zaveštanja, prestaje njegovo

¹³ Ibidem

važenje. „Svedoci pred kojima je zaveštalac usmeno izrekao svoju poslednju volju dužni su da bez odlaganja napismeno sastave zaveštaočevu izjavu i da je što pre predaju sudu, ili da je usmeno ponove pred sudom iznoseći pri tom kada je, gde i u kojim prilikama zaveštalac izrekao svoju poslednju volju.”¹⁴ Treba imati u vidu, da i u slučaju da svedoci izvrše svoju dužnost, ta okolnost nije od odlučujućeg uticaja da usmeni testament bude punovažan.

Javnobeležničko zaveštanje sačinjava javni beležnik u formi javnobeležničkog zapisa. Sve do donošenja zakona o javni beležnicima 2015 godine, ova forma zaveštanja je bila nepoznanica za srpski pravosudni sistem. Međutim, trenutkom usvajanje Zakona o javnim beležnicima¹⁵ i prenos jurisdikcije u konkretnim nadležnostima sa suda na javne beležnika, kao neminovnost je nastao i javnobeležničko zaveštanje. Konkretno, navedenim zakonom članom 4 je predviđeno da je „javni beležnik je ovlašćen da obavlja sledeće poslove: 1) sastavlja, overava i izdaje javne isprave o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se zasnivaju prava i overava privatne isprave; 2) preuzima na čuvanje isprave, novac, hartije od vrednosti i druge predmete; 3) na osnovu ovog zakona i po odluci suda obavlja poslove koji mu se po zakonu mogu poveriti; 4) preduzima druge radnje u skladu sa zakonom”¹⁶ U praksi, a sve u cilju povećanja ekonomičnosti i efikasnosti suda, sudovi su javnim beležnicima preneli vođenje postupka u ostavinskim i vanparničnim pitanjima, a za koje je sud inicijalno nadležan. Onog trenutka kada se pojavi bilo koje sporno pravno pitanje, javni beležnik je u obavezi da stranke uputi na parnični postupak radi utvrđenja i razrešenja konkretnih spornih činjenica. Tako je i zaveštanje dobilo svoju novu formu-javnobeležničku. Po svojoj formi i proceduri veoma slična je sudskom zaveštanju, a ima formu javnobeležničkog zapisnika, čija je sadržina decidno određena članom 84 kojim je navedeno da javnobeležnički zapis sadrži: 1) ime i prezime javnog beležnika, izjavu da postupa u svojstvu javnog beležnika i oznaku sedišta javnog beležnika; 2) ime i prezime, podatke o mestu i datumu rođenja, kao i o adresi i prebivalištu stranaka u postupku koje zaključuju pravni posao ili daju izjavu ili sačinjavaju zaveštanje, ime i prezime, adresu i prebivalište zakonskog zastupnika i punomoćnika stranke, odnosno naziv i sedište stranke - pravnog lica i ime i prezime, adresu i prebivalište njegovog zastupnika; 3) podatke o načinu utvrđivanja identiteta stranaka, svedoka, zakonskih zastupnika i drugih učesnika; 4) ime i prezime, adresu i prebivalište svedoka, prevodioca i tumača ako su učestvovali u postupku sastavljanja javnobeležničkog zapisa i podatke o načinu utvrđivanja njihovog identiteta i osnova zastupanja; 5) tekst sadržine pravnog posla, zaveštanja (testamenta) ili izjave, odnosno zapis o poništaju izgubljene, uništene ili oštećene isprave; 6) označenje isprava koje se prilažu javnobeležničkom zapisu,

¹⁴ Ibidem, član 111.

¹⁵ Zakon o javnim beležnicima (“Sl. glasnik RS”, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015)

¹⁶ Ibidem

kao što su punomoćja, izvodi iz matičnih knjiga, katastra nepokretnosti, zemljišnih i drugih javnih knjiga; 7) datum i čas, kao i mesto sastavljanja javnobeležničkog zapisa, ako se zapis sastavlja van javnobeležničke kancelarije; 8) izjavu da su stranke, a kad je potrebno i drugi učesnici, poučeni o sadržini i pravnim posledicama pravnog posla, zaveštanja (testamenta) ili izjave, kao i da su stranke upozorene da su njihove izjave nejasne, nerazumljive ili dvosmislene, kao i da su i posle upozorenja pri takvim izjavama ostale; 9) potpise stranaka, zakonskih i drugih zastupnika, punomoćnika, tumača i drugih učesnika; 10) potpis javnog beležnika, kao i pečat i štambilj javnog beležnika.¹⁷ U slučaju da ne stoji neki od elemenata sadržine javnobeležničkog zapisa, javnobeležnički zapis gubi svojstvo javne isprave. Odnosno, posledično, sve navedeno u ovakvom dokumentu sa nedostacima forme mora da se dokazuje. Gubitkom svojstva javne isprave gubi se prezumpcija istinitosti onoga što se u njoj potvrđuje ili određuje. Ukoliko bi se takvo zaveštanje pojavilo nakon smrti ostavioca, naslednici bi morali biti upućeni na parnični postupka radi dokazivanja istinitosti pismena.

Dakle, Zakon Republike Srbije razlikuje devet vrsta zaveštanja. Posmatrajući Zakon o nasleđivanju Republike Srbije, može se konstatovati da isti prepoznaje četiri redovna i pet vanredna oblika zaveštanja. Iako su sve forme jednake pred zakonom, bez decidinog favorizovanja jednog u odnosu na druge, indirektno prednost forme se daje pojedinim oblicima zaveštanja. Vođeni pravilom da neprilike ne biraju ni vreme ni mesto, zakonodavac je predvideo tri forme zaveštanja (usmeno, brodsko i vojno), ne kvalifikujući ih kao vanredne oblike zaveštanja, iako suštinski to jesu. Kod sva tri oblika zaveštanja rok trajanja je kratak, čijim protokom prestaje pravno dejstvo zaveštanja koje kao da nije ni nastalo. U slučaju da je zaveštalc načinio neko od navedena tri zaveštanja, vanredna okolnost je prestala, prošao je rok važenja zaveštanja i zaveštalc premine bez novog zaveštanja, u konkretnoj situaciji njegovom imovinom će se raspolagati po sili zakona, odnosno kao da zaveštanje nikada nije ni bilo sačinjeno. Druga, bitna karakteristika ovih zaveštanja su specifične, vanredne okolnosti pod kojima se zaveštanje sačinjava. Zakon Republike Srbije nema nomenklaturu koje su to situacije koje se mogu smatrati vanrednim „izuzetnim prilikama”. Dok je za brodsko-velika bura, potapanje borda, nasukanje broda, veliko nevreme, napad pirata) i vojno-neposredno učestvovanje u ratu, kada je u pitanju usmeno zaveštanje pravila nema. Vođeni iskustvom da kada je u pitanju imovinskopravni interes ljudi su skloni manipulaciji, krivotvorenju i koristoljublju, te sud prilikom procene vanrednih okolnosti koje su bile od uticaja za nastanak usmenog testamenta mora se voditi činjenicama objektivne i subjektivne prirode, što sve zavisi od svakog konkretnog slučaja. Svaka generalizacija bi vodila negaciji prava. S tim u vezi, pod vanrednim okolnostima objektivne prirode se mogu smatrati opštepoznate i neotklonjive nedaće poput elementarnih nepogoda, prirodnih katastrofa, katastrofa izazvanih ljudskom greškom a koje pogađaju veći broj ljudi istovremeno (tornado, uragan, poplave, požari, sudari vozova, padovi

¹⁷ Ibidem

aviona, zemljotresi i sl.) kao i subjektivne prirode koje se odražavaju isključivo na pojedinca galopirajuće bolesti, obilno krvarenje i sl.

Međutim, bez obzira na formu ugovora svakim zaveštanjem se mora odrediti naslednik, jedan ili više njih sa tačno određenim objektom nasleđa. U slučaju da ostavilac sačini zaveštanje kojim ostavlja sebi samom sve, a nema naslednika, naslednik će biti država, ukoliko ima naslednike primeniće se zakonska pravila nasleđivanja.

4. Ništavost i rušljivost zaveštanja

„Pravne posledice kod ništavog i rušljivog zaveštanja su iste, pa se stoga smatra da zaveštanje nije nikada bilo sačinjeno, jer zahtev za utvrđenje ništavosti, sadrži u sebi i zahtev za rušljivost zaveštanja.“¹⁸

Pravno dejstvo zaveštanja ogleda se u činjenici da se nasleđivanje sprovodi na osnovu želje ostavioca. Međutim, zakonodavac vođen životnim okolnostima i ljudskom pohlepom i nesavesnošću regulisao i okolnosti ukoliko je zaveštanje sačinjeno protivno prinudnim propisima, javnom poretku ili dobrim običajima, kao i ukoliko nije ispunjen oblik forme ili jednog od uslova predviđenih zakonom (nepostojanje testamentarne sposobnosti i sl.)

Prva grupa nedostatka čine zaveštanje ništavim, na njih pazi sud po službenoj dužnosti na nju se može pozvati svako zainteresovano lice, a posledica ovakvog zaveštanja je nasleđivanje po osnovu zakona, jer se postavlja zakonska pretpostavka da zaveštanje nije ni sačinjeno. Zakon o nasleđivanju Republike Srbije je jasan kada je u pitanju sačinjavanje ugovora lica koje nije navršilo 15 godina života, ili je lišeno poslovne sposobnosti-zaveštanje je ništavo. Pravo na isticanje ništavosti ugovora se ne gasi. Na isto se može pozivati bilo kada uz nediranjne eventualne ispunjenosti prava održaja, sticanja od nevlasnika i zastarelosti potraživanja. Bliže rečeno lice koje je nasledilo na osnovu zaveštanja koji je u međuvremenu oglašeno ništavim, suštinski neće biti faktičkih promena ukoliko je nastupila zastarelost potraživanja, ispunjen rok i uslovi za održaj ili sticanje od nevlasnika. Razlika će biti jedino u pravnom osnovu posedovanja imovine.

Drugu grupu nedostatka čine ugovor rušljivim, na njih ne pazi sud po službenoj dužnosti već stranka koja ima pravni interes mora na isti da se poziva. Okolnosti koje čine zaveštanje rušljivim su: nesposobnost za rasuđivanje, mane zaveštačeve volje, povreda forme zaveštanja.

Nesposobnost za rasuđivanje treba razlikovati od nesposobnosti za rasuđivanje koje prouzrokuje ništavost ugovora. Dok je kod ništavosti ugovora nesposobnost za rasuđivanje lako utvrditi, prostim uvidom u dokumentaciju da li je

¹⁸ Elektronski bilten, Osnovni sud u Novom Sadu, <http://bilten.osns.rs/presuda/sentenca?url=utvrdjenje-nistavosti-testamenta> dostupno 28.07.2021. godine

lice navršilo 15 godina života ili je lišeno poslovne sposobnosti, nesposobnost za rasuđivanje koje prouzrokuje zaveštanje rušljivim se ispituje i dokazuje svim dokaznim sredstvima u posebnom parničnom postupku. Nadalje kada su u pitanju mane zaveštačeve volje egzistira kada je zaveštanje sačinjeno pod uticajem prinude, pretnje, prevare ili zablude. Prinuda ne predstavlja pogrešnu predstavu određenih činjenica, usled kojih se zaključuje ugovor. Ona je nedozvoljena prisila jednog lica upućena drugom u cilju izjavljivanja volje u tačno određenom pravcu. Nedozvoljena prisila može biti izazvana upotrebom fizičke ili psihičke pretnje. Prevara je „ako jedna strana izazove zabludu kod druge strane ili je održava u zabludi u nameri da je time navede na zaključenje ugovora, druga strana može zahtevati poništaj ugovora i onda kad zabluda nije bitna.”¹⁹ Pretnja postoji ukoliko je ugovorna strana ili neko treći nedopuštenom pretnjom izazvao opravdani strah kod druge strane tako da je ova zbog toga zaključila ugovor, druga strana može tražiti da se ugovor poništi. Strah se smatra opravdanim ako se iz okolnosti vidi da je ozbiljnom opasnošću ugrožen život, telo ili drugo značajno dobro ugovorne strane ili trećeg lica.²⁰ Zabluda je bitna ako se odnosi na bitna svojstva predmeta, na lice sa kojim se zaključuje ugovor ako se zaključuje s obzirom na to lice, kao i na okolnosti koje se po običajima u prometu ili po nameri stranaka smatraju odlučnim, a strana koja je u zabludi ne bi inače zaključila ugovor takve sadržine.²¹ Može se postaviti pitanje, zašto je zakonodavac regulisao da mane volje ne čine ugovor ništavim već rušljivim, ako je već poznato da je bitan element ugovora saglasnost izjava volja ili u konkretnom slučaju dobrovoljno izjavljena volja. Razlog, možemo potražiti i naći u okolnosti da pojam mane volje nije opšte poznata okolnost, da zavisi od svakog konkretnog slučaja, te u želji da održi pravni sistem stabilnim zakonodavac je odredio da se sporni element mora dokazati u sudskim zasebnom parničnom sudskom postupku. S tim uzevi, u parničnom postupku utvrđivaće se sporna činjenica izvođenjem svih relevantnih dokaza na predlog zainteresovanih stranaka u postupku. Na kraju, treba naglasiti da ukoliko je deo zaveštanja sačinjen pod uticajem mane volje, to ne čini i celokupno zaveštanje rušljivim odnosno bez pravnog dejstva ukoliko sporna odredba nije bila primarna i od odlučujućeg značaja za sačinjavanje zaveštanja. Kada je u pitanju nedostatak forme zaveštanja, isti može predstavljati razlog za rušljivost ugovora. Nedostaci koji čine ugovor rušljivim mogu se isticati jedino u okviru rokova decidno određenih Zakonom o nasleđivanju „Poništaj zaveštanja rušljivog zbog zaveštajne nesposobnosti i mana zaveštaočeve volje može se zahtevati u roku od jedne godine od dana saznanja za postojanje uzroka rušljivosti, a najkasnije u roku od deset godina od dana proglašenja zaveštanja. Rok

¹⁹ Član 65. Zakon o obligacionim odnosima, “Sl. list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, “Sl. list SRJ”, br. 31/93, “Sl. list SCG”, br. 1/2003 - Ustavna povelja i “Sl. glasnik RS”, br. 18/2020

²⁰ Ibidem, član 60

²¹ Ibidem, član 61

od jedne godine ne može početi da teče pre proglašenja zaveštanja.”²² Ukoliko je naslednik nesavestan rok isticanja rušljivosti zbog mane volje ili zaveštajne nesposobnosti iznosi dvadeset godina od dana proglašenja zaveštanja. Kada je u pitanju rok za isticanje rušljivosti zaveštanja usled povrede forme, taj rok iznosi jednu godinu od dana saznanja za zaveštanje, a najkasnije deset godina od dana proglašenja zaveštanja.

U svakom slučaju, cilj je kako zaveštaoca, naslednika, tako i pravog sistema da zaveštanje bude zakonito. Zakonitim zaveštanjem održava se porodični duh, tradicija, a društveni sistem stoji na stabilnim nogama.

5. Zaključak

Zveštanje je jednostrana uvek opoziva izjave volje, kojom titular prava na zaveštanje-ostavilac raspolaže svojim imovinsko pravnim dobrima tokom života u želji da isti pripadnu tačno određenim licima. Važnost zaveštanja ne nalazi se jedino u činjenici ko će pridobiti dobra ostavioca, već isto tako i njegove terete. Sa druge strane želja za materijalnim često nadvlada razum, tada moraju da se aktiviraju zakonske norme. Da bi zakonske norme bile efikasne, uređenost pravnog sistema po pravilima demokratskog društva ima krucijalnu ulogu. S tim u vezi, regulisan je i institut zaveštanja, koji je od niza propratnih ceremonijalni reči dobija pisanu formu (u vanrednim slučajevima i usmenu), a čija osnovna uloga je očuvanje dobrih porodičnih odnosa i ispunjenje ostaviočeve poslednje zelje. Pravila zaveštanja nalažu ozbiljnu, istinsku volju ostavioca, čime čuvaju zaveštanja od ishitrenih, amoralnih raspolaganja, kao i raspolaganja protivno javnom poretku i državnom sistemu. Danas je zaveštanje strogo formalni ugovor koji izostankom jednog od bitnih elemenata ne proizvodi pravna dejstva, ili proizvodi u ograničenoj meri. Razlog tome se nalazi u pravnoj sigurnosti i predvidivosti jednog pravnog sistema, a time i očuvanja društva kao celine.

Sve savremene vrste zaveštanja predstavljaju sinergiju životno nepredvidivih situacija. U stahu za održanje života, ali i očuvanje porodičnog mira, zevšatocu zakon omogućava da izrazi svoju poslednju volju. Imovinsko pravna dobra koja zevštavalac ostavlja naslednicima, su mnogo više od čiste imovine. Ona su zbir celokupnog rada jedne ili više generacija unazad, ona su odricanje i sve nagrade ostavioca. Zato je bitno da zaveštanje predstavi izistinsku volju ostavioca.

²² član 169, Zakon o nasleđivanju (“Sl. glasnik RS”, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)

Literatura:

- Antić, O., Balinovac, Z. (1996) „Komentar Zakona o nasleđivanju“, Nomos, Beograd.
- Antić, O., (1999) „Nasledno pravo“, Pravni fakultet, Beograd.
- Antić, O., Kadić, Lj., (2012) „Osnovi naslednog prava Srbije i Crne Gore“, Podgorica.
- Babić, I., 2008, Nasledno pravo, Beograd, Službeni glasnik.
- Bago, D., Traljić, N., Povlakić, M., Petrović, Z., (1991) „Nasledno pravo“, Sarajevo.
- Bujuklić, Ž., 2007, Forum Romanum, Rimaska država, pravo religija i mitovi, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik.
- Gavrić, I., 2015, Usmeni testament u uporednom i srpskom pravu. Glasnik Advokatske komore Vojvodine, 87(11–12).
- Ilić, V., 2014, Vojno zaveštanje u rimskom, francuskom i srpskom pravu. Pravo – teorija i praksa, 31(10–12).
- Jocić, L., 1990, Rimsko pravo, Novi Sad, KR Slavija.
- Malenica, A., 1995, Rimsko pravo, Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu.
- Malenica, A., 2007, „Pravni posao“ i „negotium“, dva pojma koja pripadaju različitim epohama, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 41(3).
- Milošević, M., 2005, Rimsko pravo, Beograd, Nomos.
- Stanojević, O., 2003, Rimsko pravo, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta
- Zakon o nasleđivanju („Sl. glasnik RS“, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)
- Zakon o javnim beležnicima („Sl. glasnik RS“, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015)
- Zakon o obligacionim odnosima, „Sl. list SFRJ“, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ“, br. 31/93, „Sl. list SCG“, br. 1/2003 - Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS“, br. 18/2020
- Ustav Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 98/2006)
- Zakon o javnom beležništvu („Sl. glasnik RS“, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015)
- Zakon o vanparničnom postupku („Sl. glasnik SRS“, br. 25/82 i 48/88 i „Sl. glasnik RS“, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015 i 106/2015 - dr. zakon)
- Zakon o matičnim knjigama („Sl. glasnik RS“, br. 20/2009, 145/2014 i 47/2018)
- Zakon o parničnom postupku („Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020)
- Elektronski bilten, Osnovni sud u Novom Sadu. <http://bilten.osns.rs/presuda/sentenca?url=utvrđenje-nistavosti-testamenta>

DOI: 10.5937/MegRev2103229R

Expert article

Received 15.05.2021.

Approved 14.08.2021.

LEGACY IN THE REPUBLIC OF SERBIA – CONCEPT AND TYPES

Summary: *The family is the basic cell of every society; in it the life of an individual rises, develops and disappears. Family relations are the basis of every social and state system. As a result, all state systems have been trying to keep family relations in peace for centuries. The death of a family member is one of the many factors that can disrupt family harmony, especially under the additional influence of property rights. Centuries ago, the issue of the testator's property was regulated by customary law, and then by legislation. The paper deals with the institute of bequest, as one of the forms of inheritance, with special reference to the types of bequests in the Republic of Serbia. For centuries, bequest has been the institutional of transferring the property and legal relations of the testator to the heirs. The will as we know it today in its form has its basis in Roman law, which had a great influence on the first European civil codes, the Civil Code and the Austrian Civil Code. These codes are still in use today, and their special significance is that they are a panda to all later adopted civil codes, ie to all later established civil legal bases. The Austrian Civil Code had a dominant influence on the settings of the regulation of civil law in the Republic of Serbia. Today, there are nine types of bequests. Each of them follows the life situations, circumstances and circumstances in which it arises.*

Keywords: *types of wills, source of rights, nullity of wills, invalidity of wills, legal effect of wills*